

Hans Bergström: Skolans nedgång: Finland hoppade över 1968!

Debattartikel införd på Newsmill, mars 2012.

Debattörer försöker nu vända verkligheten upp och ner, i förlitan på att läsarnas minne är kort. De hävdar att valfriheten, särskilt med friskolereformen 1992, gjorde den svenska skolan dålig. Sanningen är den helt omvända: försämringen av den offentliga skolan under 1970- och 80-talen skapade ett föräldramissnöje som fick sitt utlopp i friskolereformen. Friskolorna hade aldrig kunnat växa så som skett, om inte många, många föräldrar haft egna erfarenheter av brist på ordning, struktur, arbetsro och ambition i de offentliga skolorna!

Hade inte friskolereformen kommit, skulle i stället privatskolorna ha växt i Sverige. Då skulle vi ha fått ett delat skolväsende, i stället för som nu att alla kan välja skola gratis.

Det är möjligt att Sverige hade kunnat behålla sitt skolväsende ungefär som det såg ut på 1960-talet, som ett relativt enhetligt offentligt monopol i vilket familjer accepterade att tilldelas en skola. Men det hade krävt att vi, liksom Finland, gjort allt för att upprätthålla respekten och statusen för lärarna samt i huvudsak bevarat de tidigare normsystemen – däribland betyg tidigt samt betydande makt hos rektorerna. Nu gick Sverige i stället i rask takt in för att bryta ner allt det gamla. Vinden från 1968 stannade inte vid tidningarnas kultursidor utan blåste rakt genom skolpolitik och skolmyndigheter. I Finland skedde inte något motsvarande. 1968 blåste över i Finland men kom att prägla institutionerna i Sverige. Det är den avgörande förklaringen till skillnaderna i skolresultat i dag mellan de båda länderna.

Per Kornhall – som gått från Livets Ord till Skolverket – skriver på DN Debatt (17 mars) att principen om en bra skola för alla upphävdes på 1990-talet. Metta Fjelkner, ordförande för Lärarnas Riksförbund, har historien mer klar för sig när hon (DN 20 mars) går tillbaka till tidigt 1970-tal för att påvisa skillnaden i intresse för läraryrket – då ofta 24 sökande per plats i lärarutbildningen, nu i bästa fall en.

Den fulla historien om när Sverige och Finland gick skilda vägar återstår att skriva. Folkbildaren Arne Helldéns bok "Platon eller soptippen" från 1982 går konkret igenom något av det förstörelseverk i Sverige som genomfördes långt före 1990-talets kommunalisering och friskolereform. I sin betydelsefulla doktorsavhandling "Jämlikhet och frihet" (1990) visar Karin Hadenius hur det grundskolebeslut 1968 som bar Olof Palmes signum som utbildningsminister dramatiskt nedrustade ämnesundervisningen.

Viktigast av allt i skolan är dock rektorerna och lärarna. Hela inriktningen från 1968 och framåt blev att sänka deras auktoritet, status och löner. I det nya samhället skulle alla vara "du". Ingen vuxenauktoritet skulle få finnas. Krav på ansträngning ansågs reaktionärt. Betyg skulle bort. Alla symboler för framgång och erövrad kunskap – som studentexamen och beteckningen "lektor" för lärare med doktorsexamen – skulle avskaffas. Vi var många medskyldiga i denna tidsanda. Skillnaden mot Finland var att den i Sverige inte stannade vid en vindpust av ungdomlig galenskap utan följdes av galenskaparnas "marsch genom institutioner-

na", än i dag präglade våra skolmyndigheter. Landsorganisationen, till dess ovanskliga ära, försökte hålla emot, väl vetandes att arbetarnas barn är mest betjänta av en krävande skola.

Till 68-vågen hörde en extremt formulerad jämlikhetssyn, för vilken socialdemokratin bär huvudansvaret. Varje lönerörelse inom den offentliga sektorn kom nu att gå ut på att höja lönerna för "låginkomsttagarna", på bekostnad av dem med högre löner, och pressa ihop löneskillnaderna. Det gick ut över yrkeskårer som ämneslärare och vidareutbildade sjuksköterskor. Deras relativa lönenivåer sänktes drastiskt.

Denna bruttolönesänkning förstärktes genom vad som hände med inkomstskatten. 1970 års skattereform skärpte progressionen i skatteskalorna. Hög inflation under 1970-talet förde samtidigt upp den välutbildade medelklassen, däribland lärarna, i allt högre skatteskick. En läroverkslärare fann sig snart i en situation med 80 procents marginalskatt.

Till kombinationen av drastiskt sänkt relativlön och sänkt status för läraryrket lades så det kaos i lärmiljön som följde av att "disciplin" blev ett fult ord. Ungdomar som valt lärarbanan blev vettskrämda när de kom ut på praktik och fann att de tvingades ägna det mesta av sin tid åt att försöka få ordning i klassrummet. Många av dem hoppade av. Andra såg skriften på vägen och valde andra yrkesbanor än läraryrket. Så förstärktes utförslöpan.

Som McKinsey-rapporten visat kräver en verkligt bra skola i ett land att en stor andel av de mest begåvade i varje generation väljer läraryrket. Så skedde nu inte i Sverige. Finland har just inte högre lärarlöner, än i dag, men har kompenserat det med bevarad hög status för läraryrket och goda förutsättningar att utöva yrket i klassrummet. I skolans värld gäller långa cykler. Ett bra tag går det att leva på ett arv, men inte i längden om arvet förstörs.

Den svenska skolan i dag är inte mindre "jämlik" än den finska vad gäller skillnad i elevsammansättning mellan skolor. Finländska kommentatorer om Sverige har fått detta om bakfoten. Senaste Pisa-studien visar att Sverige har något mindre skillnad ifråga om elevkårens sammansättning mellan skolor än Finland (vilket i sig är anmärkningsvärt, givet att Sverige till skillnad från Finland har haft en omfattande invandring). Att av myndigheter tilldelas en skola där man bor, till exempel i en förort av övre medelklass i Helsingfors, leder inte till lika social sammansättning.

Nej, den väsentliga skillnaden mellan Sverige och Finland är att Finland aldrig bröt med sin goda lärtradition. Därmed höll Finland uppe läraryrkets höga status samt upprätthöll föräldrarnas förtroende för den offentliga skolan. Att återskapa ett sådant arv när man gjort sig av med det är en ofantligt svår uppgift. Den är Sveriges.

Hans Bergström

- - - *Införd på Newsmill i mars 2012. Newsmill var en svensk nyhets- och debattsajt, som drevs mellan 2008 och 2013. Chefredaktör var P.M. Nilsson.*